

Vážení pěstitelé,

v jednom z předcházejících vydání Šlechtitelských listů jsme psali o významu genetických zdrojů pro šlechtění rostlin.

V příspěvku Ing. Ladislava Dotlačila, CSc., z Výzkumného ústavu rostlinné výroby, Praha – Ruzyně bylo pojednááno o vnitrodruhové genetické diverzitě, která je mimo jiné nenahraditelným zdrojem genů pro šlechtění rostlin. Zdrojem této šlechtitelsky využívané genetické diverzity jsou v případě zemědělských plodin tzv. genetické zdroje tj. plané příbuzné druhy, krajové odrůdy, šlechtěné odrůdy a záměrně vytvářené genetické linie či populace.

Podle autora článku, při neustálém zvyšování produkce zemědělských plodin, jejich kvality a stability, dochází současně ke zvyšování zájmu šlechtitelů o genetické zdroje. Tento trend je umocňován mimořádně rychlým rozvojem biotechnologií, jejich aplikací při studiu genofondů a uplatnění ve šlechtění.

Rostoucímu zájmu o genetické zdroje odpovídá i celosvětové úsilí o jejich uchování, evidenci, hodnocení a zpřístupnění pro efektivní využívání ve šlechtění.

Česká republika patří, podle Ing. Dotlačila, CSc., v péči o genetické zdroje k předním evropským státům. Je to kromě dlouholeté tradice zásluha tzv. Národního programu konzervace a využívání genofondů rostlin, který je součástí komplexního Národního programu konzervace a využívání genetických zdrojů rostlin, zvířat a mikroorganismů významných pro výživu, zemědělství a lesní hospodářství. V rámci tohoto programu pro využívání genofondu rostlin spolupracuje v České republice celkem patnáct pracovišť, která se specializují na různé rostlinné druhy.

V tomto vydání Šlechtitelských listů Vám příspěvkem pracovníků Výzkumného ústavu bramborářského v Havlíčkově Brodě přiblížíme práci s genofondem bramboru.

UPLATNĚNÍ ČESKÉ GENOVÉ BANKY BRAMBORU VE VÝZKUMU A ŠLECHTĚNÍ

Jaroslava Domkářová, Vendulka Horáčková, Výzkumný ústav bramborářský Havlíčkův Brod

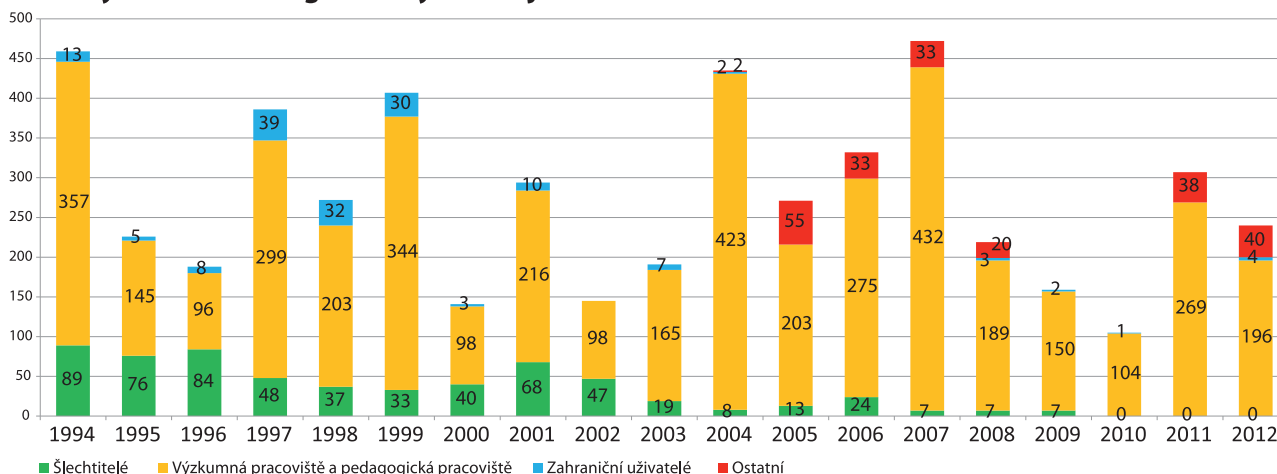
Výzkumný ústav bramborářský Havlíčkův Brod, s.r.o., odpovídá v rámci Národního programu konzervace a využívání genetických zdrojů rostlin a agrobiodiverzity za práci s genetickými zdroji bramboru (*Solanum ssp.*). Práce s genofondy bramboru má na tomto pracovišti mnohaletou tradici, neboť probíhá bez přerušování již od roku 1952 a Výzkumný ústav bramborářský (VÚB) je jediným pracovištěm v České republice, které se touto problematikou zabývá.

Posláním banky genetických zdrojů bramboru je shromažďování a rozšiřování kolekce, dlouhodobé a spolehlivé uchování genofondu a jeho regenerace, systematické studium, hodnocení a charakterizace vzorků, dokumentace genetických zdrojů bramboru, mezinárodní spolupráce v oblasti genetických zdrojů bramboru a poskytování informací o udržovaném materiálu. Vzorky z genové banky se na vyžádání poskytují pro výzkumné, šlechtitelské a vzdělávací programy v ČR i v zahraničí. Vzorky jsou žadatelům poskytovány především ve formě rostlinek *in vitro*, nebo minihlízek z produkce ve skleníku.

Kolekce genofondu bramboru je dlouhodobě uchovávána a regenerována výhradně v kultuře *in vitro*. Postup dlouhodobé kultivace je založen na úpravě základních podmínek, které ovlivňují růst a vývoj rostlin (teplota, světelný režim, složení kultivačních médií) tak, aby došlo ke zpomalení růstu a ke stimulaci tuberizace *in vitro*. V bance *in vitro* je dlouhodobě uchováváno 2 439 vzorků, které reprezentuje 1 258 odrůd *Solanum tuberosum*, 478 tetraploidních kříženců *Solanum tuberosum*, 271 dihaploidů, 313 genotypů od 5 kulturních a 23 planých druhů a 119 mezidruhových hybridů rodu *Solanum*.

Za účelem hodnocení genetických zdrojů je vysazována polní studijní kolekce, která zahrnuje přípravnou a pracovní parcelu. Základní hodnocení vzorků probíhá podle schválené metodiky. V polních podmínkách je ročně hodnoceno 100 až 150 vzorků. Uživatelům genofondu bramboru jsou předávány informace o průběžném hodnocení vzorků a to formou dvou informativních přehledů a seznamu uchovávaných vzorků, s uvedením jejich zdravotního stavu.

Poskytování vzorků genetických zdrojů bramboru v letech 1994–2012

Publikace poskytuje přehled o využívání genofundu v posledních letech a na několika příkladech je popsáno konkrétní, zejména výzkumné uplatnění genetických zdrojů bramboru při řešení výzkumných projektů ve VÚB i mimo něj.

V letech 1994 až 2012 bylo uživatelům poskytnuto celkem 5249 vzorků. Nejvíce genovou banku využívají výzkumná a univerzitní pracoviště, která obdržela 4262 vzorků a dále praktičtí šlechtitelé bramboru se 607 vzorky. Vzorky jsou rovněž předávány na tematicky zaměřené výstavy a do muzejních expozic, jednalo se o 221 vzorků. Zájemci ze zahraničí si vyžádali 154 vzorků.

V posledních letech dochází k intenzivnímu využívání planých druhů bramboru uchovávaných v genové bance *in vitro* a to jak v rámci účelového, tak i institucionálního financování rozvoje VÚB. Požadavky na zvýšení rezistencí, na změny technologických vlastností či zlepšení odolnosti při skladování vedou šlechtitele k hledání nových genetických zdrojů zmíněných vlastností. Vzhledem k poměrně jednostranné prošlechtělosti kulturního druhu bramboru *Solanum tuberosum*

Obr. 1: Výsadba planých druhů bramboru

bylo třeba obrátit pozornost k příbuzným, zpravidla planým druhům bramboru, kde lze předpokládat nalezení zdrojů požadovaných vlastností. Dosud byl využíván ve šlechtění moderních odrůd relativně malý okruh planých druhů, jednalo se především o druhy *S. demissum* (zdroj rezistence vůči plísni bramboru a vůči viru PLRV), *S. acaule* (PVX, PLRV, PSTV, rakovina bramboru, háďátko bramborové, mrazuvzdornost), *S. chacoense* (PVA, PVY, plíseň bramboru, mandelinka bramborová), *S. spengazzinii* (fuzáriová hniloba, rakovina bramboru, háďátko bramborové), *S. stoloniferum* (PVA, PVY) a *S. vernei* (háďátko bramborové). Příležitostně byly využity i druhy *S. microdontum*, *S. sparsipilum*, *S. verrucosum*, *S. phureja*, *S. tuberosum* subsp. *andigena*, *S. commersonii* a *S. maglia*.

Plané druhy byly využity v projektech NAZV QF 4108 „Využití techniky fúze protoplastů ve šlechtění hospodářsky významných plodin rodu *Brassica*, *Cucumis* a *Solanum*“ a QF 4107 „Tvorba výchozích šlechtitelských materiálů s geny horizontální rezistence k plísni bramboru“. Oba projekty byly koordinovány VÚB. Při řešení se uplatnily především plané druhy *S. verrucosum*, *S. pinnatisectum* a *S. bulbocastanum*. Materiály získané jak pomocí fúze protoplastů, tak klasickou mezidruhovou hybridizací byly předány do genové banky k uchování a v současné době jsou využívány k řešení výzkumu financovanému z institucionálních prostředků na rozvoj VÚB. Vybrané materiály jsou hodnoceny a připravovány pro řešení navazujících projektů.

Mezidruhová hybridizace je náročný postup, který je ovlivňován řadou faktorů, jako jsou ročník, intenzita kvetení, fertilita pylu, tvorba neredukovaných gamet, vzájemná nekřížitelnost (inkompatibilita) a další. Zvýšení účinnosti tvorby mezidruhových hybridů klasickými postupy je velmi obtížné a proto každý, touto cestou získaný mezidruhový hybrid s prověřenými

vlastnostmi je možno považovat za velmi cenný genetický zdroj využitelný v dalším šlechtění. Stejně tak jako materiály vytvořené fúzí protoplastů. Certifikované metodické postupy vzniklé v rámci těchto projektů „Metodika mitotické polyploidizace *in vitro* u rodu *Solanum*“ a „Metodika fúze protoplastů elektrickým polem u rodu *Solanum*“ jsou uživatelům dostupné na www.vubhb.cz.

Genová banka je zdrojem pokusného materiálu pro aktuálně probíhající řešení projektu NAZV QT 91A069 (koordinátor JÚ České Budějovice) „Hodnocení potenciálu proteinů planých genotypů brambor pro využití ve šlechtění bramboru (*Solanum tuberosum* L.) a v biotechnologiích“. Cílem řešení je zmapování genotypové variability hlízových proteinů genových zdrojů planých druhů (*Solanaceae*), které jsou v genové bance k dispozici, jako rozhodujícího faktoru pro následné využití těchto genových zdrojů při šlechtění a tvorbě genotypů se zvýšeným obsahem hlízových proteinů se specifickými vlastnostmi. Charakteristika obsahu, struktury a vlastností vybraných proteinů v hlízách planých genotypů brambor dává předpoklad nalezení nových hlízových proteinů či specifických vlastností, které nebyly u kulturního druhu popsány a které jsou využitelné v řadě biotechnologických aplikací a v šlechtitelských programech. Ve VÚB je zajišťováno namnožení rostlin *in vitro* vybraných položek z genové banky, a to 23 planých druhů, 5 kulturních druhů a jejich klonů a 5 kontrolních odrůd. Proveden je převod do podmínek *in vivo* a dopěstování rostlin ve skleníku, ve vegetačních nádobách tak, aby bylo získáno dostatečné množství hlíz pro následné analýzy. Výzkum vlastností proteinů představuje nový trend ve využití rostlinné produkce a řešení projektu

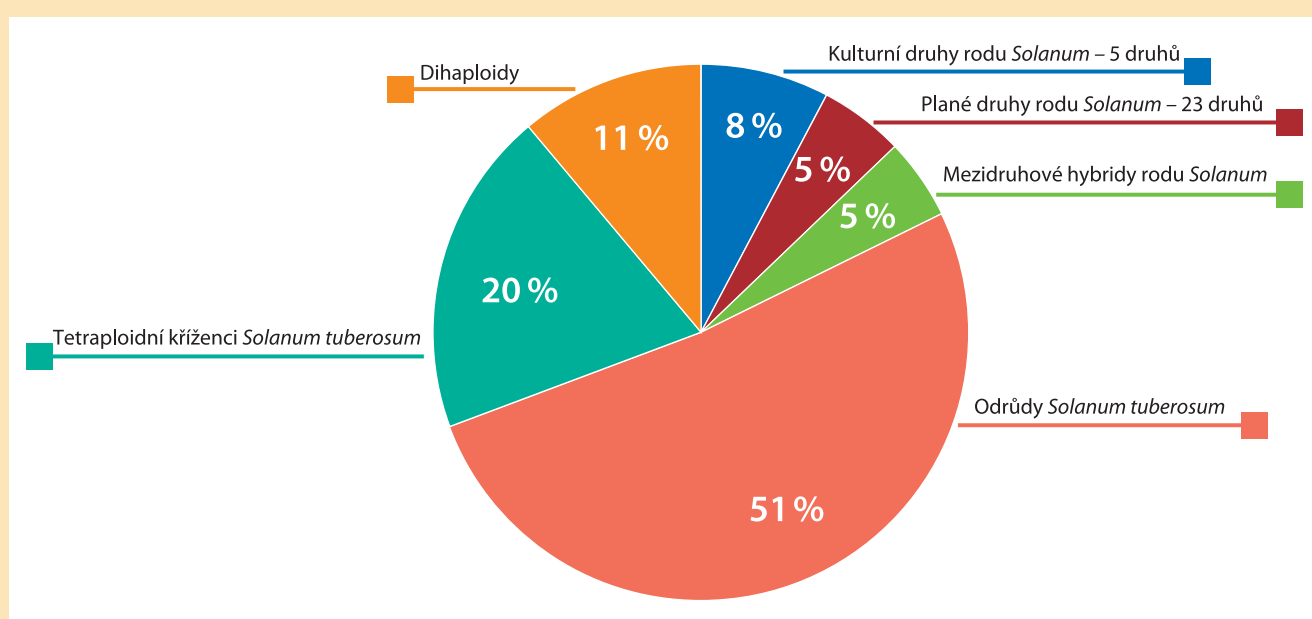
zajišťuje konkurenceschopnost s ostatními státy EU, kde výzkum v této oblasti probíhá a částečně jsou již připraveny šlechtitelské programy na zvýšení obsahu proteinů v hlízách kulturního bramboru.

Vybrané genotypy náležející k 16 diploidním a tetraploidním druhům rodu *Solanum* byly z genové banky bramboru poskytnuty pro řešení probíhající v rámci výzkumného záměru MSM 6046070901 „Setrvalé zemědělství, kvalita zemědělské produkce, krajinné a přírodní zdroje“ (koordinátor ČZU Praha). Pokusné materiály byly použity ke studiu vnitrodruhové a mezidruhové variability nekódujících oblastí mitochondriální DNA.

Kolekce *Solanum tuberosum* byla zdrojem odrůd s rozdílnou hladinou rezistence k obecné strupovitosti, které byly využity při řešení projektu MŠMT 2B 06188 „Zvýšení kvality konzumních brambor a jejich konkurenceschopnosti redukcí výskytu fytopatogenních bakterií rodu *Streptomyces*“ (koordinátor VÚRV Praha – Ruzyně). Rostliny z genové banky namnožené v tkáňové kultuře byly použity k rozpracování metodického postupu stanovení agresivity izolátů fytopatogenních *Streptomyces* umělou infekcí rostlin *in vitro* suspenzí testovaných izolátů. Test agresivity je součástí uplatněné certifikované metodiky: Pánková, I., Hausvater, E., Krejzar, V., Doležal, P.: Metodika stanovení rezistence odrůd bramboru k původcům aktinomycetové obecné strupovitosti a agresivity izolátů fytopatogenních *Streptomyces*. VÚB, Praktické informace č. 36., 2011.

Za účelem ověřování možností dalšího rozšíření odrůd pro speciální užití, které se vyznačují specifickými kulinárními vlastnostmi, nebo zdraví prospěšnými účinky, byl z genové banky bramboru poskytnut

Podíl jednotlivých dlouhodobě udržovaných kategorií v genové bance bramboru *in vitro*

soubor vybraných genotypů. Vytvořena byla pracovní kolekce odrůd, která byla využívána jako výchozí materiál k pasážování *in vitro*, za účelem každoroční produkce bezvírové egalizované sadby pro založení polních pokusů na více lokalitách. Pracovní kolekce sloužila rovněž k přípravě materiálu pro laboratorní provokační testy odolnosti k plísni bramboru na rostlinách v kultuře *in vitro*. Na polních neošetřených parcelách byla hodnocena odolnost plísní v podmínkách přirozeného infekčního tlaku. Řešení probíhalo v rámci projektu NAZV QH 92110 „Využití brambor s barevnou dužninou jako alternativní plodiny se specifickou potravinářskou kvalitou“ (koordinátor ČZU Praha). Na závěr řešení byla zpracována certifikovaná metodika – Horáčková, V., Domkářová, J.: Metodika produkce bramboru s barevnou dužninou s využitím biotechnologických postupů. VÚB, Praktické informace č. 39, 2012.

Projekt NAZV QI 101A184 „Technologie pěstování brambor – nové postupy šetrné k životnímu prostředí“, který koordinuje VÚB, využívá v jedné části řešení genovou banku *in vitro*, jako zdroj netradičních odrůd s fialovou a červenou dužninou pro pěstování v ekologickém zemědělství. Prověřována je vhodnost odrůd z hlediska odolnosti plísní bramboru, tvorby výnosu, varných vlastností hlíz, obsahových látek, antioxidační kapacity a antinutričních glykoalkaloidů. Výsledky z ekologicky vedených pokusů jsou porovnávány s konvenční technologií pěstování, s cílem zjistit vliv genotypu a způsobu pěstování.

V genové bance je uložena řada genotypů se znárou úrovní odolnosti k plísni bramboru (*Phytophthora infestans* Mont. de Bary). Tyto zdroje byly použity jako pokusný materiál při rozpracování biologického testu *in vitro* pro účely selekce náchylných materiálů vůči plísni bramboru. Řešení probíhalo v rámci projektu NAZV QF 4107 „Vývoj metod identifikace

a charakterizace donorů rezistence plísně bramborové v genofondu bramboru pomocí DNA markerů a biologického testu v *in vitro* podmínkách“. Metodický postup selekce je založen na umělé infekci rostlin *in vitro* sporovou suspenzí původce plísně bramboru a byl zpracován formou recenzované metodiky v řadě „Praktické informace VÚB.“ Na spoluřešitelském pracovišti z ČZU byla v rámci tohoto projektu zpracována „Metodika postupu charakterizace genetických zdrojů pro účely markery asistované selekce v procesu šlechtění bramboru“.

V rámci výzkumného záměru VÚB MSM6010980701 „Molekulární a technologické základy produkce kvalitních brambor“ byla vytvořena certifikovaná „Metodika detekce genů rezistence vůči *Globodera rostochiensis* a *Synchytrium endobioticum* v procesu šlechtění bramboru *Solanum tuberosum* pomocí DNA markerů“. Pro experimenty byly vybrány z genové banky početné velké soubory, především z kolekce odrůd bramboru, na základě uváděných popisů fenotypových projevů obou chorob.

Součástí genové banky je rovněž kolekce 140 odrůd vyšlechtěných v ČR v letech 1932–2013. Vzhledem k tomu, že se jedná o velmi cenný materiál, je jeho bezpečné zachování jistěno uložením v kryobance bramboru, která byla vytvořena ve VÚRV Praha – Ruzyně v rámci projektu NAZV QD 3039 „Založení kryobanky pro konzervaci vegetativních vrcholů bramboru a chmele“. Nejstarší české odrůdy jsou rovněž duplicitně uloženy v podmínkách *in vitro* ve VŠÚZ Velká Lomnice (Slovensko), v rámci reciproční spolupráce obou genových bank.

Kolekce genetických zdrojů bramboru je unikátním a nenahraditelným zdrojem genů a genových komplexů pro další genetické zlepšování biologického a hospodářského potenciálu nových odrůd, zároveň je i zárukou bezpečného uchování vzorků bramboru pro budoucí generace.

Článek byl zpracován s podporou Národního programu konzervace a využívání genetických zdrojů rostlin, zvířat a mikroorganismů významných pro výživu a zemědělství Č.j. 206553/2011-MZE-17253 Podprogram 1: Národní program konzervace a využívání genetických zdrojů rostlin a agrobiodiversity. Kolekce: Brambor a dále z finančních prostředků na rozvoj výzkumné organizace RO1012

Obr. 2: Různorodost v morfologii hlíz u bramboru